

Vajda Mihály

Vagy pária, vagy parvenü

Hannah Arendt a zsidók asszimilációjáról

A Rahel Varnhagen-ről szóló könyv, a *Lebensgeschichte einer deutschen Jüdin aus der Romantik (Egy német zsidónő élettörténete a romantika korából)*¹ egy végső soron sikeres és mégis „visszavont” asszimiláció története. Ez volt Hannah Arendt első könyve Augustinusról szóló disszertációját követően; a könyvet Arendt a két utolsó fejezet kivételével még azelőtt írta, mielőtt 1933-ban Franciaországba menekült. Két utolsó fejezete nélkül, amelyek a nagyon is karakterisztikus „Zwischen Paria und Parvenu” („Sem pária, sem parvenü”), ill. „Aus dem Judentum kommt man nicht heraus” („Zsidóságunktól nem lehet szabadulni”) címet viselik, a könyv nemcsak befejezetlen lenne, de talán cseppet kétértelmű is. Ugyanakkor nem lehet bizonyítani és nagyon is valószínűtlennek tűnik, hogy szerzőjének nézetei Rahel Varnhagen élettörténetét illetően 1933 után radikális változáson mentek volna keresztül. Jóllehet nem abszurd e két utolsó fejezet attitűdjének, mindenekelőtt az „Aus dem Judentum kommt man nicht heraus” kijelentésének az egyértelműségét annak a ténynek tulajdonítani, hogy Hitler győzelme immár nem csupán lehetőség volt. S mégsem lehetett esetleges választás Hannah Arendt részéről, hogy megírja a Varnhagen-könyvet, *egy sikeres asszimiláció csöbójének* történetét. Feltéve, de meg nem engedve, hogy a könyv végének attitűdje más

lett volna, ha Hitler nem kerül hatalomra, már maga az a tény, hogy Arendt, aki a német filozófiai tradíció felől érkezett², elsőként ezt a könyvet akarta megírni, mutatja a téma fontosságát a számára.³

A 18. század végén, a 19. század elején, a felvilágosodás korában a német zsidók nemcsak az emancipáció, hanem az asszimiláció lehetőségében is reménykedtek; akkor is, ha tisztában voltak a ténnyel, hogy „a kollektívára mint olyanra a múlt kitörölhetetlenül rányomja bélyegét, csak az egyes ember szabadulhat”⁴. Mihelyt sikerült Rahel Levinnek zsidó reményeit valóra váltania, mihelyt kereszténnyé lett, egy német nemesúr felesége (még ha ez a nemesség nem is állott minden gyanú felett), köztiszteletben álló úrihölgy (igaz persze, hogy nem Berlinben, otthonában; csakis másutt), Friderike Varnhagen von Ense rájön, hogy jóllehet „a szegyen” „nappal csak képzelgés”, a „feljebbjutás, az asszimiláció, a történelem elsajátítása éjszaka furcsa-kétségbeesett játék”⁵, s így a szegyénytől „sem ember, sem Isten meg nem menti”⁶ – és levonja a konzekvenciákat: *újra határozottan vállalja zsidóságát*. Tudomásul veszi, hogy „a parvenüvé válásnak az igazság az ára, ezt pedig Rahel nem akarja megfizetni”⁷. A hazugság elutasításának legfontosabb jele egyrészt, hogy felújítja barátságát Pauline Wiesellel, másrészt,

hogy „élete végén nem zavartatja magát többé, és bátyjának írott leveleiben újból teljes bekezdéseket ír héber betűkkel”⁸. Hannah Arendt hangsúlyozza, hogy abból a háromkötetes könyvből, melyet Varnhagen, a férj, Rahel halála után megszerkesztett, *Rahel. Ein Buch des Andenkens für ihre Freunde*⁹, a megszokott Rahel-kép legfőbb forrásából, Pauline Wiesel egyszerűen „töröltetett”¹⁰. „Pauline Wiesel” volt az ugyanis, „aki ellen Varnhagen már Rahel életében határozottan és okkal tiltakozott”¹¹. Miért vajon? „Pauline teljesen szabadon kívül helyezte magát a polgári társadalmon, mert hatalmas temperamentuma és fékezhetetlen természete nem tudott semmifajta konvenciónak megfelelni. Természetessége adott neki erőt, melyet fenntartottak és megerősítettek mindazok az emberek, akik hozzá menekültek a társadalomból és szabad életet tettek számára lehetővé. Pauline számára a hazugság legfőképpen a társadalmon belüli természet konvencionális és képmutató megtagadása volt.”¹² Bizonyára túlzás, amit Jaspers 1952-ben Arendtnak ír: „[...] mintha Rahel mint Rahel sem a Maga¹³ érdeklődését, sem a Maga szeretetét nem nyerte volna el, úgy tűnik, mintha csak alkalmat szolgáltatna Magának arra, hogy valami lényegibbről beszéljen”¹⁴. De azért egy *coipetnyi igazság* csak-csak van ebben. Hannah jobban szerette Paulinét, mint Rahelt. Tudta azonban, hogy Rahelnek nagyobb az érdeme. Ő ugyanis *meztanult* valamit, ami Paulinével *veleszületett*: az igaz és őszinte asszimiláció lehetetlenségét.

A „tényleges” asszimiláció lehetetlenségének Hannah Arendt szemében, úgy tűnik, több oka is volt. Az első az, hogy a környezet gyűlölte a zsidókat. Csak akkor fogadnak el, ha *más vagy, mint a zsidók; ha olyan zsidó vagy, aki nem olyan, mint a zsidó*. Zsidó zsidóként nem fogadnak el. De van egy másik ok is, mely egyértelműen kapcsolódik a zsidó nép, az *Ostjuden* társadalmi-politikai helyzetéhez. „Csak az egyes ember szabadulhat”, azaz az asszimiláció ára nemcsak az, hogy különbözned kell a zsidóktól, akik, akárcsak te magad, választhatnák azt, hogy nem lesznek többé zsidók. Ha asszimiláns vagy, akkor különbözned kell a zsidó tömegektől is, s *mindenekelőtt azoktól, akik semmit sem tehetnek azért, hogy ne legyenek többé zsidók*. Nem lehetsz többé *szolidáris* a saját népeddel. „Rahel fiatal lányként utazott először Boroszlóba; azokhoz az obligát vidéki zsidó rokonokhoz, akiken keresztül akkortájt még valamennyi asszimilált európai kultúrájú zsidó

kapcsolódott a zsidó néphez, s a régi, általa már levetett erkölcsökhöz és szokásokhoz. Rahel, aki ebben az időben még egyáltalában nem tudott németül [...] arról tudósít, miként nézett meg »kíváncsiságból« egy, a zsidó rítus szerint megtartott esküvőt, ahol úgy fogadták, »mintha a nagy szultán jött volna meglátogatni egy már régen elhagyott szerájt«. Mindjárt hozzáfűzte: »Ez szégyennel töltött el.«

Ha azon kívül, hogy már külső okok folytán is lehetetlen volt zsidóként normális emberré lennie, környezetének zsidógyűlöletén kívül tehát, még egy oka van annak, hogy életének középponti kívánsága, hogy ugyanis megszűnjön zsidó lenni, nem teljesülhetett, akkor az ebben a szégyenben rejlik.¹⁵ Nem lehet asszimilánsnak lenni anélkül, hogy megszűnnél szolidárisnak lenni a zsidók többségével, mi több, anélkül, hogy ne osztanád környezeted előítéleteit. „Ha normális ember akarsz lenni, akkurátus, mint a többiek, akkor aligha van más kiutad, mint hogy régi előítéleteidet újjakkal cseréld fel.” Csak akkor asszimilálódhatsz, „ha az antiszemitizmushoz [is] asszimilálódasz”¹⁶. *Az asszimiláció hazugság*.

A Rahel-könyv a maga egészében is a holokauszt előtt, a Zsidó Állam megalakulása előtt íródott. Vajon a keleti zsidóság, az európai pária nép teljes megsemmisítése után feladta-e Hannah Arendt azt a meggyőződését, hogy lehetetlen a „valóságos” és őszinte asszimiláció? Hiszen az asszimiláció szégyene mögött e nép léte rejtett. Feladta-e Hannah Arendt e meggyőződését azután, hogy létrejött Izrael Állam, mely minden zsidó számára lehetővé teszi, hogy ha nem akar, ne kelljen többé ellenséges környezetben élnie, hogy saját hazájában élhessen? Látszólag nem lehetett oka rá többé, hogy fenntartsa nézeteit.

De semmi sem ilyen egyszerű. Hannah Arendt nem adta fel nézeteit. Az asszimiláció kritikusa maradt, mert továbbra is úgy tartotta, hogy a „valóságos” és őszinte asszimiláció nem lehetséges, és meg volt győződve róla, hogy az asszimiláció egyedül lehetséges formájának fatális következményei vannak mind az egyénre, mind pedig a zsidó népre nézve.

* * *

Mit jelent az, hogy *mint zsidó* nem tudom megváltoztatni a történelmemet?¹⁷ Jaspers írja egy leveleiben Hannah Arendtnek: „Hogy mi az, hogy va-

laki zsidó, az világosabbnak tűnik a számomra, mint az, hogy mi az, hogy valaki német. A zsidóság nem más, mint a bibliai vallás és az isteneszme, valamint a szövetség eszméje: ezek nélkül, nekem úgy tűnik föl, a zsidó megszűnik zsidó lenni.”¹⁸ Hannah Arendt válasza: „Ami meg a zsidókat illeti: Magának mindabban, amit állít, történelmileg igaza van. Ennek ellenére fennáll az a tény, hogy számos zsidó, hozzám hasonlóan, a vallás szempontjából teljesen független a zsidóságtól és mégis zsidó.”¹⁹ Ha nem óhajtom ezt a „**mégis zsidó**”-t, minden asszimilációról való gondolkodás kulcskérdését, a fajelmélet szellemében²⁰ egyszerűen vérségi ügynek tekinteni, akkor meg kell fontolnom a következőket. Vitathatatlanak tűnik a számomra, hogy nincsen történelem, amely ne tartalmazná a kérdéses embercsoport eredetét, genezisét. S ha egy csoport története természetesen nem is azonos az eredetével, az eredet teremti meg a további történet lehetőségét. Egy igen szofisztikált értelemben tehát igaz („történelmileg igaza van”), hogy a bibliai vallás, az isteneszme és a szövetség eszméje nélkül a zsidó megszűnik zsidónak lenni, mert e nélkül az eredet nélkül, e szövetség nélkül nem léteznék a diaszpóra zsidó történelme, ez a holokausztban végződő történelem sem; az, aki az utóbbihoz nem mint saját történelméhez viszonyul (s így azután a bibliai valláshoz, az isteneszméhez és a szövetség eszméjéhez még ezen keresztül sem), az valóban nem zsidó többé. Megszűnsz zsidónak lenni tehát akkor, ha képes vagy saját néped üldöztetését és megsemmisítését, még ha tragédiának is, de *egy idegen nép tragédiájának* tekinteni. Ez az asszimiláció azonban még problematikusabb, mint a holokausztot megelőző.

A „valóságos” és őszinte asszimiláció lehetetlen volt és maradt. Az egyedül lehetséges asszimiláció következménye fatális volt, mert az asszimiláció nem volt őszinte.

Karl Jaspers, akivel Hannah Arendt hosszú barátságuk alatt folyamatosan vitázott az európai zsidók asszimilációjáról²¹, a következőt írta neki: „Az »asszimiláció« nekem nem tűnik alapvető kérdésnek. [...] Az asszimilációt megkövetelni [...] értelmetlen lenne. Félni tőle, mert valami értékes tünne el azzal, ha nem lenne többé öntudatos zsidó a világon, azt viszont értelmesnek tartom. [...] Kérdés már az is, hogy az egész Palesztina-dolog nem jelent-e szellemi értelemben a teljes asszimilációt: zsidónak maradni, de pusztá nemzetként más nem-

zetek között, méghozzá fel nem tűnő kis és jelentéktelen nemzetként – vajon a szublimációnak, a »kiválasztott nép« minden maradványának el kell tűnnie? A végén ez lesz a zsidóság alkonya: olyan emberek rejlenek majd a zsidó burokokban, akiket már csak zsidónak neveznek.”²²

Hanna Arendt válasza így szólt: „Ami Palesztinát illeti, Magának teljesen igaza van: ez valóban az egyetlen következetes asszimiláció, amelyet valaha is megkíséreltek. Ezzel szemben minden más, amennyiben nem egyszerűen az európai kultúra átvételéről volt szó, hanem programszerűen hajtották végre, gyerekjáték, melyet nem is vettek egészen komolyan. A cionisták az egyedüliek, akiket az ember e tekintetben komolyan vehet. Ők, nem pedig az asszimilánsok, az egyedüliek, akik már nem hisznek a kiválasztott népben. [...] Ami magát a népet illeti, az utóbbi években olyan döntő változás ment végbe benne, hogy az úgynevezett nemzeti karakter tényleges megváltozásáról beszélhetünk. [...] Nehezen leírható ellenszenv alakult ki a kiválasztott nép gondolatával szemben. Azt mondhatnánk, a zsidóknak elegendő van ebből. Ez nem ideológia, mint a cionizmusban, hanem a nép hangulata. Ezzel szorosan együtt jár azonban – s ez az, ami tulajdonképpen veszélyes – egy egyre magától értetődőbbé váló és egyre szélesebb köröket átfogó alapvető bizalmatlanság minden más néppel szemben [...]. Ez rendkívül veszélyes és káros, mert emögött semmifajta eszme nem található (azon a homályos elképzelésen kívül, hogy »mi azért csak-csak jobb emberek vagyunk, meg akarjuk azonban próbálni, hogy rosszabbak legyünk«), semmiféle istenhit vagy valami.”²³ Megint csak: a probléma egyfajta gög, a kiválasztottság tudata – csak isten eszméje és a szövetség eszméje nélkül. Mintha Arendt úgy gondolná, hogy a diaszpóra kétezer éves történelme oly mélyen véste be a zsidók elméjébe a kiválasztottság tudatát, hogy a hit szerénysége nélkül a zsidók rosszabbakká váltak ellenségeiknél.

Ha a zsidó identitás azonos a zsidó nép hatezer éves történetével, akkor a bibliai vallás, az isteneszme és a szövetség eszméje tényleg szükségképpen része a zsidó identitásnak, és az eszme, az istenhit vagy hasonló nélküli identitás valami szükségképpen veszélyes, szükségképpen hamis, valami káros. Ha nem akarsz jellemtelen parvenüvé válni, akkor az a választásod, hogy vagy tradicionális zsidó maradsz, vagy pedig minden tekintetben megszűnsz zsidónak lenni. Mit jelent akkor ez

a „és én mégis zsidó vagyok”? Hannah Arendt (ön-tudatlanul?) ugyanazt érzi talán, mint Kurt Blumenfeld, aki 1955-ben azt írta Hannah Arendtnek: „Az igazi zsidókérdés korunkban egyfajta marrano-probléma.”²⁴ Akárhogyan élsz is, akárhol élsz is, semmit sem tehetsz az ellen, hogy – ha zsidó maradsz – el legyél kötelezve, akár csupán öntudatlanul is, őseid bibliai hite, az isteneszme, a szövetség eszméje iránt. Azt hiszem, hogy Hannah Arendt számára ez az egyik megoldása az **akkor is zsidó vagyok** problémájának. Itt talán Franz Rosenzweig kísért, aki úgy gondolta, hogy a diaszpóra asszimilált zsidósága számára nehéz feladat a túlélés, de pontosan emiatt könnyebb emlékezniök arra, miről is szól a „történet”.

Úgy hiszem azonban, hogy Hannah Arendt attitűdjében egy másik megoldás lehetősége is benne rejlik.

* * *

Mit jelent hát az „én akkor is zsidó vagyok” egy olyan zsidó származású személynél, aki a vallás szempontjából teljesen független a zsidóságtól, akinek kulturális érdeklődése egyáltalán nem specifikusan zsidó, és aki nem óhajt részévé lenni a zsidó nemzetnek, sőt Izrael létezésében esetleg éppen zsidó a zsidóság alkonyát látja, olyan embereket zsidó burookban, akiket már csak zsidónak *neveznek*? Biztos vagyok benne, hogy a válasz nagyon is különböző lehet, még ha olyanokról van is szó, akik egyaránt azt érzik, hogy ők bizony zsidók. Úgy tűnik azonban fel nekem, hogy Hannah Arendt itt elemzendő válasza, ha nem is körvonalazható egészen pontosan, ha leginkább csak gondolkodásának sajátos irányultságában mutatkozik is meg, mégis a probléma magjára talál.²⁵

Német kulturális identitását Hannah Arendt soha nem tagadta meg. 1946-ban ezt írta Jaspersnek: „Ha ma a német zsidók nem akarnak többé németek lenni, akkor ezt senki sem vetheti a szemükre, de persze a dolog kicsit mégis komikus.” Hozzáteszi azonban: „Amit ezzel lényegében mondani akarnak, az az, hogy a Németországért való politikai felelősségben nem óhajtának osztozni; s ebben megint csak igazuk van.” És még egyszer: „A tisztán magánvonatkozások területén szívesen elismerem, valóban rendkívül nehéz belátni, hogy már miért is ne volna X. Y. úr vagy úrhölgy német, amikor olyan szörnyen nyilvánvaló, hogy az.”²⁶

Ezek a megfogalmazások egészen ártalmatlannak; azt hiszem, ha Jaspersnek ír zsidókról, nem akarja elveszíteni hidegvérét. A fentiekkel ellentétben azonban *nemcsak egyszerűen nevetésének* tűnt a számára, amikor vezető német zsidó értelmiségiek elfelejtették nyelvüket: a jelenséget az általa Izrael-hazugságnak nevezett komplexumhoz tartozónak tekintette.

Ha valaki meg akarja érteni Hannah Arendt „másik válaszát” az „**akkor is zsidó vagyok**” problémájára, egyszerűen csak el kell olvassa levelezését Kurt Blumenfelddel. Nincs itt helyem e levelezést elemezni, csak idézni fogok néhány passzust, hogy tisztázzam, mire gondolok.

Először is: igen jellemző a reakciója arra a döntésre, hogy a jeruzsálemi Leo-Baeck-Institute²⁷ anyagait angolul publikálják. „A rossz a dologban az, hogy az angol publikáció hazugság, egyike azoknak a hazugságoknak, melyeket nagyon is jól ismerünk az asszimiláció érveléstörténetéből, amelynek során az asszimilánsok mindig egyszerre akartak zsidók is meg nem zsidók is lenni. A jelen esetben a német zsidóság »glóriájára« aspirálnak, ugyanakkor azonban úgy tesznek, mintha az angolszász kultúrkörhöz tartoznának.”²⁸

E hazugság mögött azután ott rejlik egy másik, egy szubsztanciálisabb. Arendt, ahogy már említettem is, Izrael-hazugságnak nevezi. „Nincsen már európai zsidóság, s talán nem is lesz többé. Izraelnek az a hazugsága, hogy *ezt a múltat, melynek saját létrejöttét köszönheti*, megtagadja és helyette nagyobb szabású eredetet költ magának – bibliai ótestamentumit. S éppen *ezzel kiálmodja magát a valóságos történelemből* (az én kiemelésem – V. M.), és nem érti többé saját valóságát.”²⁹

Erről van szó. A valóságos történelem, az a történelem, amellyel Arendt azonosnak érzi magát, az nem más, mint a közép- és kelet-európai, mindekelőtt persze a német zsidók története.³⁰ **Akkor is az vagyok**, mert ez az én történetem. Hogy bizonyítsam, Arendtnél valóban erről van szó, nem kell mást tennem, csak őt idéznem. „A német zsidóság nagyszerű dolog volt, amit úgy istenigazából csak ma vesz tudomásul az ember. Nem olyan könnyű átlátni azonban, miben is állt ez.”³¹ Egyáltalában nem olyan könnyű, de azért csak-csak láthat az ember belőle valamit. Ugyanabban a levélben hirtelen megjelenik egy név, Heinrich Heiné. „Ki tudja ma már, ki volt az a Heine.” És ekkor ismét a nehézség, más megfogalmazásban: „Ettől el-

tekintve továbbra is megmarad a történelmi-szociológiai »probléma«, a rendkívüli igazi tehetség problémája a német és *csakis* a német zsidóság esetében.³² Egy „dicsőséges” történelem, a német zsidók története, akiket, holott megmaradtak öntudatos zsidónak, a nem zsidó németeknek el kellett fogadniuk, mert nagyok voltak. Nagyságuk, rendkívüli igazi tehetségük azonban nyugtalanítja is Arendtet,³³ éppen mert a maga sokkal distanciáltabb módján, de egyetért Blumenfelddel: „Ami a német zsidóság fejlődésének legutóbbi 150 évét illeti – írja Blumenfeld –, egyetértünk. Ősidők óta próbálom megmagyarázni, hogy ez a zsidó történelemek számára teljesen ismeretlen időszak nemcsak a zsidó történelemnek, hanem az emberiség történetének is egyik csúcspontja.”³⁴

Nagyság, aminek azonban árnyoldala is van. A nagyság megalomániához is vezethet, nagyzási hóborthoz, „[...] a német, mindenekelőtt azonban a német zsidó entellektüelek betegségéhez”³⁵. Az igazi nagyság titka azonban, úgy tűnik föl, világos a számára: „[...] véleményem szerint az egész fenomént, a német zsidóságot, valójában csak egy Heine-ábrázolással lehetne megragadni. [...] Megkeresztelkedni és azt mondani, hogy jobb lett volna ezüstkanalat lopni, ez sokkal több, mint nem megkeresztelkedni. Ez tényleges előítélet-mentesség, az egyetlen lehetséges. [...] Tényleg azon a véleményen vagyok, hogy a pária-voltnak ez az öntudatos vállalása – a vidám pária, aki felfedezi a világ örömeit és csodáit, mert nem foglya a korrupció-örült világnak – ez volt a nagy tehetségek táptalaja.”³⁶ 1952-ben a Rahel-könyv kapcsán ezt írta Jaspersnek: „[...] folyamatosan megkísérlem a parvenüt a pária mértékével mérni és korrigálni”³⁷. 1959-ben egy Blumenfeldhez írott levelében visszatér ehhez a gondolathoz: „Ez a hazug csöcselék”³⁸, mely ezenkívül még embertelen is, egyáltalában nem érti, milyen nagyszabású egy olyan valaki, aki, mint Rahel, mindig megkísérli, hogy az igazságot mondja és végezetül mindig mondja is, még önmagának is.”³⁹ Majd hozzáteszi: „Kedvesem, mi legalább meg akarunk próbálni tisztességes páriák maradni és szívből mulatni az urakon és a hölgyeken, és élvezni azt, amit a jóisten éppen az orrunk alá tol.”⁴⁰ A keleti zsidóság (*Ostjuden*) tragikus eltűnése után talán nem szégyentelen már ilyeneket mondani.

JEGYZETEK

1 Nem tudom, miért írta Jaspersnek, aki a kézirat címlapját nem kapta meg, hogy: „A cím egyszerűen a következő kell legyen »Rahel Varnhagen. Életrajz«”. Talán el akarta kerülni a további vitákat Jaspersszel, aki azt írta volt neki: „Maga [...] Rahelra [...] nem a centrumából tekint, nevezetesen az ember centrumából, *aki nem a lényegét tekintve zsidó.*” (Az én kiemelemem – *V. M.*) „A fontos az volt, hogy Rahel ember volt, akire a felvilágosodás felszabadított, egyedi utakon járt, amelyek így járhatatlanoknak bizonyultak és zsákutcába vezettek, s mégis igaz úton járt, olyan úton, amely igaz maradt annak ellenére, hogy nem vezetett sikerre.” Hannah Arendt/Karl Jaspers *Briefwechsel 1926–1969* (hrsg. von Lotte Köhler und Hans Saner), Piper, München-Zürich, 1993. (a továbbiakban *A.–J.*), 134. levél, 231. o.

2 „Ha egyáltalán lehet arról beszélni, hogy »valahonnan indultam«, akkor az a német filozófiai hagyomány.” In: „Eichmann Jeruzsálemben” (Gerschom Scholem és Hannah Arendt levélváltása), ford. Módos Magdolna, *Hiány*, 1992. február, 24. o.

3 Közismert, hogy 1933 előtt az asszimilálódott német zsidók abszolút többsége lehetetlennek tartotta az NSDAP győzelmét; a *Mein Kampf* „vízióját” a zsidókérdésről meg nem vették komolyan. Az a tény, hogy Hannah Arendt, aki egy asszimilált, szekuláris beállítottságú német zsidó családból származott, és akinek érdeklődése eredetileg egyértelműen német volt, megkérdőjelezte a zsidók asszimilációjának sikerességét, azt mutatja, hogy ő a német zsidók között a kivételekhez tartozott. Kurt Blumenfeld rá gyakorolt hatása bizonyára igen fontos volt e tekintetben; de már magának e befolyásnak a lehetősége azon kellett hogy alapuljon, hogy neki magának is problémái voltak identitásával, amit talán éppen az úgynevezett asszimilált zsidók magatartása váltott ki.

4 Hannah Arendt, *Rahel Varnhagen. Lebensgeschichte einer deutschen Jüdin aus der Romantik*, Piper, München-Zürich, 1995, (a továbbiakban: *R. V.*) 38. o.

5 Az életrajz legszebb részei, ahol Hannah Arendt leírja és elemzi Rahel álmait.

6 *uo.*, 137–138. o.

7 *uo.*, 191. o.

8 *uo.*, 210. o.

9 *Rahel. Az emlékezés könyve barátai számára*, Berlin, 1834.

10 *R. V.*, 192. o.

11 *uo.*, 193. o.

12 *uo.*, 194. o.

13 Arendt és Jaspers csak igen későn kezdtek tegeződni. Viszonyuk azonban már igen korán nagyon személyes jellegű volt. A talán durvább, de személyesebb „magá”-t adekvátabb fordításnak érzem, mint az „Ön”-t – kivéve talán az igen korai levelek esetében.

14 *A.–J.*, 134. levél, 229. o.

15 *R. V.*, 201. o.

16 *uo.*, 208. o.

17 Nagyon fontos itt hozzátenni, hogy „mint zsidó”. Senki sem képes megváltoztatni a történelmét. E kijelentés *jelentése* azonban esetről esetre különbözik.

18 *A.–J.*, 60. levél, 131. o.

19 *uo.*, 61. levél, 134. o.

20 Ez a nem akarásom persze nem zárja ki, hogy végső soron talán nincsen más magyarázatom, s nemcsak Hannah Arendt, hanem a magam „és mégis zsidó vagyok”-jára sem. Minden olyan zsidó, aki túlságosan hevesen tiltakozik ezen feltételezés ellen, ugyancsak gyanús a szememben. Hannah Arendtnek teljességgel igaza van, amikor azt állítja, hogy a fajelmélet végül is zsidó találmány: nevezetesen Disraelié. Ehhez azonban hozzá kell tennem – itt is egyetérttek Hannah Arendtrel –, a fajelmélet nem azonos a rasszizmussal.

21 Arendt már 1952-ben ezt írta Blumenfeldnek: „Időközben megjött a Rathenau-cikk, igen érdekes, azonnal továbbküldtem Jaspersnek, mert éppen százegyedszer veszekszem vele az asszimilációról és az asszimiláns zsidókról.” (Hannah Arendt/Kurt Blumenfeld »... in keinem Besitz verwurzelt« Die Korrespondenz (szerk. Ingeborg Nordmann és Iris Pilling, Rotbuch Verlag, Hamburg, 1995. [a továbbiakban A.–B.], 19. levél, 67. o.)

22 A.–J., 60. levél, 131. o.

23 uo., 61. levél, 134. s. k. o.

24 A.–B., 44. levél, 126. o.

25 Mielőtt Hannah Arendt választát elemezném, ki kell mondanom valamit, ami bizonyára eddig is világos volt: a kérdés az én személyes kérdésem is. Igen, én is az vagyok, jóllehet nyelvi-kulturális identitásom egyértelműen magyar, magyar állampolgár vagyok és csakis magyar, „politikai felelősségemet” kizárólag Magyarországon óhajtom gyakorolni. Mit jelent akkor számomra az, hogy magyar zsidó vagyok?

26 A.–J., 59. levél, 127. s. k. o.

27 A zsidó történelem tanulmányozására alakult Leo Baeck Intézetet 1955-ben Jeruzsálemben hozták létre. Alapítója és elnöke egy német zsidó rabbi, Leo Baeck volt. Hannah Arendt tagja volt az intézet New York-i fiáláljának.

28 A.–B., 55. levél, 152. o. A részletek sem érdektelenek. „Az jön ki a dologból, hogy vagy minden fordításban jelenik meg, ami már tisztán technikailag is nagyon kérdéses (s nemcsak értelmetlenül drága) vállalkozás, vagy pedig hogy az urak és a hölgyek a maguk angolságát használják, amelyről azt hiszik, hogy remek (és hozzáteszik: németül egyáltalában nem

tudnak már), amely azonban de facto épp csak a kommunikációra alkalmas, többé-kevésbé *cliché-ridden*. [...] Az egész dologban van valami abszurd, és Hans Jonas történetére emlékeztet engem, aki közvetlenül a hitleri birodalom összeomlása után Németországba érkezett, de nem volt hajlandó németül beszélni, s megpróbált a németekkel angolul szót érteni, olyan akcentussal, melyből a németet három mérföldről szél ellenében is ki lehetett hallani.” Hozzáteszi azonban: „Meg tudom én ezt érteni, s talán még tiszteletre méltó dolog is, de ugyanakkor egyértelműen örült.” (uo., 153. o.)

29 A.–B., 65. levél, 174. o. Megvilágítandó, mire is gondol, hozzáteszi: „Pontosan ugyanígy viselkednek más levantei népek is, mint pl. a görögök, akiknek természetesen annyi közülük van Homéroszhoz, mint Neked vagy nekem, ugyanakkor homéroszi hősökké stilizálják fel magukat és ezenközben kényelmesen berendezkednek a legalpárabb balkáni sovinizmusban és az ahhoz tartozó slamposságban és korrupsztásban és kulturálatlanságban és levanteiségben.” (uo., 174. s. k. o.)

30 „Nos, a német asszimiláció persze az egyetlen európai asszimiláció, ahol a nyelvi probléma alig játszott szerepet. Nem volt szó többről, mint átváltani egy német dialektusról a *Hochdeutsch*-ra, tehát egy olyan folyamatról, ami természetesen alapjában véve más, mint pl. a jiddisről az angolra vagy a franciára ugrani át” – írta Hannah Arendt Blumenfeldnek. (uo., 54. levél, 151. o.)

31 A.–B., 43. levél, 125. o.

32 uo., 126. o.

33 „Ami engem a jelenségben annyira nyugtalanít, az az igazi tehetségek olyan rendkívül nagy százaléka.” (uo., 54. levél, 151. o.)

34 A.–B., 66. levél, 177. o.

35 Hannah Arendt Kurt Blumenfeldnek, uo., 78. levél, 196. o.

36 uo., 106. levél, 240. s. k. o.

37 A.–J., 135. levél, 236. o.

38 A Baeck-Institute-béliekről van szó.

39 A.–B., 106. levél, 241. o.

40 uo.

Lesznai Anna: Árkádia

A batvani Hatvany Lajos Múzeum tulajdona